

Wygnańcy partycypują w przyszłym zbawieniu, które zaczyna się realizować już w czasie wygnania²⁶. Działania przeszłości wywierają bardzo silny wpływ na obecne decyzje. Choć nie można unicestwić i zniszczyć swojej przeszłości, to jednak można uwolnić się od niej przekraczając ją. W tym miejscu posłanie Ezechiela jest optymistyczne i jednocześnie wymagające. Tym, co określa radykalnie taką możliwość, jest wola Boga, który szuka życia człowieka. Także sprawiedliwy, który zgrzeszy, może się znowu nawrócić. Jak mówi św. Paweł w Liście do Filipian 2, 12: „Z lękiem i respektem pracujcie na wasze zbawienie”. To, co prorocy przepowiadali narodowi, Ezechiel proponuje każdemu osobście. Wątpliwości mogą mieć tylko ci, którzy ulegli fatalizmowi i boją się wymagań nawrócenia.

Lublin

Ks. GABRIEL WITASZEK CSsR

Ks. Norbert Mendecki

DZIEJE MASADY. ZARYS HISTORII BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

Masada wznosi się 410 m nad poziomem Morza Martwego, na przeciw półwyspu El-lizan, pomiędzy dwiema dolinami: od południa Nachal Mezada (=Wadi Sebbe) i od północy Nachal Ben Jair (Wadi Nimre)¹. Góra ta o powierzchni 600 m długości i około 320 m szerokości stanowiła naturalne miejsce obronne. Aramejska nazwa *mesada*' (por. Mur 19, 1.5; 72, 10) jak i hebrajska *ha-mesad* (por. zwój miedziany 9, 17) oraz syryjska *marda*' (por. Vita Euthymii 11) zna-

²⁶ Także inni prorocy łączyli oskarżenie o niesprawiedliwość z wołaniem o nawrócenie. Różnica polega na innej kolejności etapów: zaczynali pod wpływem idei zmiany życia, a kończyli ukazując karę jako nie do uniknięcia. Ezechiel żyje w nieco innym momencie historycznym: zaczyna usprawiedliwiać karę celem otwarcia się po tym, jak znalazł miejsce na nadzieję nawrócenia.

¹ Por. Y. Y a d i n, *Masada*, Encyclopaedia Judaica, 11. Jerusalem 1971, 1078–1091, szczeg. 1078; por. też E. D a b r o w s k i, *Masada*, PEB, 2, Poznań 1959, 62–63.

czą: wyżyna, twierdza górską, zamek warowny. Grecka nazwa *Masada* (Strabon), czy *Masada* (Józef Flawiusz) oraz łacińska *Mas(s)ada* (Pliniusz, Solinus) są przekładem powyższej nazwy aramejsko-hebrajskiej. Arabska nazwa *Sebbe* nastrocza trudności tłumaczeniowe².

Trudno znaleźć drugie, podobne miejsce w Palestynie, które by tak odpowiadało określeniu „twierdza górską”, pod względem położenia geograficznego i wyglądu zewnętrznego. Z Jr 4, 29 i Sm 13, 6 wiemy, że ludność Palestyny szukała schronienia w owych twierdżach górskich w czasie niebezpieczeństwa. Niektóre „fortece górskie” wymienione są w Starym Testamencie, takie jak: „Skała Granatu” (Sdz 20, 47), „Skała Dzikich Kóz” (1 Sm 24, 3), „Sela” = Petra, stolica Nabatejczyków (2 Krl 14, 7). Także niedostępne miejsca (mesudot por. Jb 39, 28), w których ukrywał się Dawid przed Saulem (1 Sm 22, 4–5; 24, 23) i przed Filistynami (2 Sm 5, 17; 23, 14 i inne) są zapewne owymi „fortecami górskimi”. Relief Setisa I pokazuje Nomadów synajskich, którzy schronili się na skale górskiej³. Także w psalmach (Ps 18, 3; 31, 4; 71, 3; 91, 2; 144, 2) Jahwe otrzymuje przydomek „moja skała”.

Historia Masady przedstawia się następująco: według Józefa Flawiusza (Bell 7, 285) forteczę na Masadzie założył „Arykapłan Jonatan”⁴. Chodziłoby więc o Jonatana, brata Judy Machabeusza (161–143/2 przed n. Chr.). Jednak wiele argumentów przemawia za królem Aleksandrem Janneuszem (= hebr. Jonatan; 103–76 przed n. Chr.), między innymi fakt, że najstarsze monety, znalezione w Masadzie sięgają czasów Janneusza⁵. Także inne fortece: Aleksandreion i Macheront (Bell 6, 171) potwierdzają zamiar króla Janneusza, aby umocnić wschodnią granicę królestwa. Aleksander Janneusz, jako budowniczy Masady chciał umocnić także południową granicę królestwa⁶. Nie jest wykluczone, że już za czasów Dawida Masada służyła jako miejsce ucieczki, co poświadczają skorupy naczyń z w. 10–7 przed n. Chr. Dopiero Aleksander Janneusz rozbudował ok. r. 100 przed n. Chr. Masadę jako forteczę, oczywiście w skromnych wymiarach. Około r. 50 mamy wzmiankę o Masadzie

² C. R. C o n d e r-H. H. K i t c h e n e r, *The Survey of Western Palestine. Memoires of the Topography, Orography, Hydrography and Archaeology*, (4 tomy), 3. London 1881–1883, 438.

³ O. K e e l, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*. Zürich ³1980, 159–160.

⁴ Por. Y. Y a d i n, *Masada. Der letzte Kampf um die Festung des Herodes*. Hamburg 1967, 11.

⁵ Y. Y a d i n, dz. cyt., (przypis 4), 205.

⁶ E. S c h ü r e r, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, 1. Leipzig 1898, 638, przypis 137.

w jednym z tekstów z Wadi Murabbaat (Mur 72, 10)⁷. Za czasów Hirkana II (63–40 przed n. Chr.) Masada była najsilniejszą fortecą spośród wszystkich zamków obronnych (Bell 1, 237). Niejaki Heliks – przeciwnik króla Heroda Wielkiego (41–4 przed n. Chr.) schronił się tutaj. Jednak gdy ten podbił Hirkanię i Aleksandreion, poddał się również i Heliks (Bell 1, 238).

W r. 40 przed n. Chr. Herod był zmuszony użyć Masadę jako miejsce ucieczki wobec Partów i wrogich Żydów. Tutaj zostawił krewnych w liczbie 800 pod wodzą swego brata Józefa i udał się do Rzymu w celu przejęcia godności królewskiej (por. Łk 19, 12). W międzyczasie jego przeciwnik król Antigonus (40–37 przed n. Chr.) bezskutecznie oblegał Masadę przez cały rok (Bell 1, 286). Kiedy Herod wrócił z Rzymu w r. 37 przed n. Chr. na czele rzymskich i żydowskich oddziałów wojskowych, bez trudu odzyskał z powrotem Masadę (Bell 1, 293n). Około r. 30 Masada została zamieniona z wielkim rozmachem, przy użyciu ogromnych środków finansowych na królewską rezydencję Heroda. Nic więc dziwnego, że Masada stała się znana również w świecie grecko-rzymskim, o czym świadczą wzmianka Strabona około r. 18 po n. Chr. (16.2, 44)⁸. Po śmierci Heroda w r. 4 przed n. Chr. Masadę przejęli Rzymianie. Świadczą o tym rzymskie monety z okresu 4 r. przed n. Chr. – 66 r. po n. Chr. W tym czasie poszukiwacz skarbów i autor zwoju miedzianego podaje, że w Masadzie ukryty jest skarb o wartości 9 talentów (= 270 kg srebra)⁹. Pliniusz pisze o Masadzie około r. 50 po n. Chr. jako o „castellum in rupe” (kasztel = zamek na skale)¹⁰. Kiedy wybuchło powstanie Żydów przeciwko namiestnikowi Gessiusowi Florusowi w maju roku 66 po n. Chr., Żydzi opanowali w oka mgnieniu Masadę (Bell 2, 408). Pod wodzą Żeloty Menachema ben Jehudy (gr. Managmos) splądrowano arsenały zbrojeniowe na Masadzie, przeznaczając zbroję na rzecz Jerozolimy (Bell 2, 433n). Po śmierci Menachema władzę na Masadzie przejęli Sykarycy – ludzie sztyletu (Bell 2, 447) i terroryzowali pobliskie otoczenie, szczególnie En-Gedi, poprzez liczne grabieże. Do słynnych łupieżców należał Szymon bar Giora, który dał się mocno we znaki ludności Idumei (Bell 4, 503–537). Wkrótce odłączył się on od grupy związanej z Masadą i przyłączył się do walczących powstańców w Jerozolimie. Zo-

⁷ DJD (= Discoveries in the Judean Desert, 1. D. Barthelémy – J. T. Milik, *Qumran Cave I*. Oxford 1955, 2. P. Benoit – J. T. Milik – R. de Vaux, *Les Grottes de Murabba'at*. Oxford 1961, 3. M. Baillet – J. T. Milik – R. de Vaux, *Les „petites Grottes” de Qumran*. Oxford 1962 2, 173.

⁸ M. Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, 1, Jerusalem 1974, 298.

⁹ Por. zwoj miedziany 9, 17–10, 1; DJD dz. cyt., 3, 294–295.

¹⁰ Pliniusz 5, 73; M. Stern, dz. cyt., 1, 470.

stał nawet dowódcą naczelnym powstania w Jeruzolimie, dzięki poparciu ludności wiejskiej (Bell 4, 573–577). Dowódcą Masady został niejaki Eleazar ben Jair, były towarzysz broni Menachema, który prowadził bohaterską walkę aż do samego końca. We wrześniu r. 70 po n. Chr. Tytus zdobył Jeruzolimę. Dwa lata później S. Lucilius Bassus zdobył Herodeion i Macheront. Późną jesienią r. 73 aż do wiosny 74 r. Masadę oblegali Rzymianie pod wodzą L. Flawiusza Silva¹¹. Przebieg walki opisuje Józef Flawiusz (Bell 7, 252–406). Ponieważ on sam nie był bezpośrednim świadkiem owych wydarzeń, posłużył się następującymi źródłami historycznymi: krótkim rzymskim sprawozdaniem wojennym oraz żydowsko-hellenistycznym opisem walk w stylu dialogu. Według rzymskiego sprawozdania wojennego (Bell 7, 275–405b) Flawiusz Silva wybudował wokół Masady mur, celem zapobieżenia ucieczce oblężonych. Ponadto ustawiono strażę, czuwające dzień i noc. Silva wyszukał odpowiednie miejsce pod obóz rzymski. Obóz ten trzeba było zaopatrywać w środki żywnościowe, a zwłaszcza w wodę do picia, gdyż w pobliżu nie znajdowało się żadne źródło. Po tych przygotowaniach wstępnych przystąpiono do właściwego zadania – oblężenia Masady. W celu przygotowania gruntu pod maszyny oblężnicze zaczęto sypać wał ziemny, oczywiście z wielkim nakładem sił. Wkrótce wał osiągnął wysokość 200 łokci. Był on jednak zbyt „grząski”, aby utrzymać maszyny oblężnicze. Dlatego też umocniono wał poprzez nowy nasyp kamienny o wysokości 50 łokci i 50 szerokości. Maszyny oblężnicze użyte w celu zdobycia Masady były podobne do tych, którymi posługiwali się Wespazjan i Tytus. Między innymi posiadały one urządzenie kruszące mury. Nadto przygotowano wieżę o wysokości 60 łokci obitą w całości żelazem. Z tej wieży Rzymianie rzucali kamienie z katapult. Kiedy mur na Masadzie został zniszczony, Sykarycy wybudowali nowy, głównie z beli drzewnych, pomiędzy które wysypano ziemię. Takowy mur był bardziej „sprężysty” i lepiej mógł wytrzymać uderzenia maszyny oblężniczej. Silva widząc, że tym razem maszyna oblężnicza nie jest w stanie zniszczyć tego muru, wpadł na inny pomysł. Postanowił zniszczyć mur poprzez ogień. Rzucono więc płonące pochodnie na mur, który wkrótce stanął w płomieniach. W pewnym momencie wiatr zmienił kierunek i ogień obrócił się w stronę maszyny oblężniczej. Silva myślał, że ogień zapali i zniszczy całą maszynę oblężniczą. Ale wiatr ponownie zmienił kierunek i ku nieszczęściu oblężonych, a ku radości Rzymian, mur został doszczętnie zniszczony. Rzymianie wrócili uradowani do obozu, gotując się do walki następnego dnia. W nocy zwiększono strażę, by nikt z oblężonych nie ratował się ucieczką. Jakżeż wielkie było zdziwienie

¹¹ E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*. Edinburgh 1973, 515.

Rzymian, kiedy następnego dnia na Masadzie znaleziono ogień pożerający budowlę. Zaczęli więc szybko gasić pożar. A kiedy dotarli do wnętrza pałacu i znaleźli jedynie zwłoki pomordowanych Sykarytów, nie cieszyli się zwycięstwem, lecz podziwiali odwagę i męstwo tak małej grupy, bohatersko broniących się i poległych w obronie ojczyzny.

Żydowsko-hellenistyczne źródło, w formie dwóch mów Eleazara, ogranicza się do przedstawienia wydarzeń na Masadzie, dając do tego własny komentarz. Według drugiej mowy Eleazara nie wszyscy zginęli na Masadzie: starsza kobieta oraz krewna Eleazara schroniły się w podziemiach zamku. Ponadto pięcioro dzieci uciekło w momencie wzajemnego mordowania się. Ogółem wybrało śmierć około 960 mężczyzn, kobiet i dzieci. To zdarzenie miało miejsce dnia 15 miesiąca Xanthikos (= odpowiada w przybliżeniu naszemu 1 kwietniowi).

Po zdobyciu Masady, Rzymianie, osiedlili się tutaj, przebywając co najmniej przez 40 lat. Z okresu powstania Bar Kochby nie mamy żadnych śladów, które by świadczyły o tym, że powstańcy tutaj przebywali¹². Około r. 250 Solinus wzmiankuje Masadę jako rzymską fortecę na południowej granicy Judei¹³. Powyższą notatkę przejął on od Pliniusza. Dopiero w V/VI w. po n. Chr. mnisi chrześcijańscy ożywili wzgórze Masady. Cyryl ze Scytopolis przekazał, że słynny mnich Eutymiusz uciekając przed sławą około r. 420 po n. Chr. przybył do Masady (syr. Marda). Żywił się tutaj roślinami, czerpiąc wodę z naczynia. Jako pierwszy wybudował Eutymiusz kościół, a w nim ołtarz¹⁴. Kaplica i cele mnichów z krzyżami świadczą o ostatnim wykorzystaniu Masady. Teksty rabinistyczne, pisma pielgrzymów, czy teksty krzyżowców nie wspominają żadnym słówkiem o Masadzie. Prawdopodobnie ostatnia wzmianka o Masadzie – „Macasa” znajduje się u Ravennasa Anonima¹⁵.

Długie wieki nie interesowano się Masadą. Dopiero 11 maja 1838 r. dwaj amerykańscy badacze Palestyny E. Robinson i E. Smith zidentyfikowali „Qasr Sebbe” jako twierdzę Masadę, znaną dotąd jedynie z opisu Józefa Flawiusza. Od tego momentu Masada stała się przedmiotem uwagi licznych naukowców-archeologów¹⁶. W r. 1842 fortecę tę opisał S.W. Wolcott, a pierwsze rysunki zrobił W. Tipping.

¹² Y. Y a d i n, *Bar Kochba*. Archäologen auf den Spuren des letzten Fürsten von Israel. Hamburg 1971, 187–190.

¹³ Solinus 35, 12; M. S t e r n, dz. cyt., 2, Jerusalem 1980, 419.

¹⁴ Por. J. B a z y d ł o, *Eutymiusz z Jerozolimy*. Encyklopedia Katolicka, 4. Lublin 1983, 1350.

¹⁵ J. S c h n e t z, *Ravennas Anonymus: Cosmographia*. Eine Erdbeschreibung um das Jahr 700 (Nomina Germanica 10). Uppsala 1951, 34.

¹⁶ Poniższe dane pochodzą: Y. Y a d i n, dz. cyt., (przypis 4), 239–260.

W ślad za nimi poszli inni naukowcy. Pomiarów twierdzy dokonali po raz pierwszy oficerowie angielscy H. H. Kitchener, Ch. Warren i C. R. Conder w r. 1867. Znaleziono rzymski obóz, którego pierwszym odkrywcą był w r. 1909 A. von Domaszewski. W r. 1932 pracował tutaj A. Schulten a w r. 1954 S. Guttman. Dopiero w latach 1955–1956 dokonano zdjęć dzięki Israel Exploration Society, razem z najlepszymi archeologami izraelskimi pod wodzą J. Avirama. Właściwe i dokładne wykopaliska całego kompleksu przeprowadzono w latach 1963–1965 w dwóch wyprawach pod kierunkiem Y. Yadina, razem z całym sztabem archeologów, żołnierzy oraz z setkami dobrowolnych współpracowników. Ruiny Masady zostały uporządkowane i udostępnione turystom. Klasyczną publikacją o Masadzie jest dzieło Y. Yadina *Masada*. Jedyne sprawozdanie, w dodatku tylko techniczne z pierwszej kampanii archeologicznej mamy w: IEJ 15 (1965) 1–120.

Praca naukowo-archeologiczna trwająca blisko 140 lat przyniosła następujący obraz osiedli ludzkich, reliktyw archeologicznych i dokumentów literackich¹⁷:

<u>epoka</u>	<u>czas</u>	<u>znalezisko archeol.</u>	<u>świadczenia liter.</u>
okres miedzi	4 w. przed n. Chr.	groty, ceramika	
okres żelaza (monarchia izraelska)	10–7 w. przed n. Chr.	niektóre skorupy naczyń	
Hasmonejczycy	103–40 r. przed n. Chr.	monety Aleksandra Janneusza	Mur 72, 10
Herod Wielki	40–4 r. przed n. Chr.	budowle fortecy, pała- ce, spichrze, termy, synagoga I, cysterny, monety	Strabon 16.2, 44
Herodianie i prokuratoro- rowie	4 r. przed n. Chr. – 66 r. po n. Chr.	tysiące monet, budynki, rozbudowa niektórych obiektów, warstwa na- wozu w synagodze	zwój miedziany 9, 17; Pliniusz 5, 73
pierwsza wojna żydowska	66–74 po n. Chr.	pomieszczenia nocle- gowe, łazienki rytualne, synagoga II, zwoje pism, ostraka, monety, sprzęt domowy, kamienie „bojowe”, szkielety	Mur 19, 1.5; Józef Flawiusz i jego źródła

¹⁷ Por. Y. Y a d i n, dz. cyt., (przypis 4), 204; oraz O. K e e l – M. K ü c h l e r, *Orte und Landschaften der Bibel. Ein Handbuch und Studienreiseführer zum Heiligen Land, 2. Der Süden*. Zürich 1982, 378.

czas powo- jenny	73–111 po n. Chr.	monety rzymskiego garnizonu, niektóre przebudowy	Solinus 35, 12
okres bizan- tyjski	5–6 w. po n. Chr.	kaplica, cele mnichów	Vita Euthymii 11
okres arabski	ok. r. 700 po n. Chr.		Ravennas Anonim

*Wiedeń**Ks. NORBERT MENDECKI*

KOMENTARZE – REFLEKSJE – MATERIAŁY DUSZPASTERSKIE

Małgorzata Bedyche

JEROZOLIMA W PRZEPOWIADANIU TRITO-IZAJASZA

Jerozolima stanowiła, od czasów zdobycia jej przez króla Dawida, miasto o szczególnie doniosłym znaczeniu dla Izraela. Była przez wieki ważnym ośrodkiem administracyjnym, politycznym, handlowym, kulturalnym, naukowym, lecz nade wszystko pozostawała miejscem, ku któremu wznosiły się oczy pobożnych Żydów – centrum kultu.

W judaistycznej tradycji myślenia o Mieście zadziwia niezwykłość przywiązania. Poczucie więzi z Syjonem nie wynika jednak z przyczyn geograficznych czy historycznych. Racją, dla której ukochano ten skrawek ziemi, jest fascynująca tajemnica obecności JEDYNEGO BOGA JAHWE, przebywającego w swej świątyni. To właśnie wybór Najwyższego uczynił z Jerozolimy „podnózek stóp Jego”, obszar święty. Prawda ta dała asumpt ku temu, by ten zwykły w fizycznym wymiarze gród stał się podstawą do wysnuwania pociągających koncepcji teologicznych i miejscem ważnych zdarzeń w aspekcie zbawczym.

Widzenie miasta Dawidowego ulegało przez wieki pewnym ewolucjom, dostrzegano coraz większe bogactwo skojarzeń, znaków, symboli, których punkt wyjścia stanowiła stolica Wiernego Izraela.